

AMAZONLARIN ESKİ ANADOLU KÖKENLERİ HAKKINDA
YENİ KAYNAK VE GÖZLEMLER

NEW SOURCES AND OBSERVATIONS ON THE ANATOLIAN ORIGIN
OF THE AMAZONS

AHMET ÜNAL*

Özet: Tarih kitapları bütünüyle hayal ürünü veya tarihi gerçeklerin saptırılmış çok uzak anımsamalarından oluşan ve gerçek olayları gölgede bırakacak derecede kavim ve olaylarla doludur. Aralarında Hellen efsanesinin, Tevrat ve İncil'in ürünleri olanlarını silip atmak mümkün değildir. Amazonlar, Homeros efsaneleri ve Hellen fantezisinin yarattığı bir kadınlar topluluğudur ve sonradan gelişen ve Amazonomakhia denen sanat dalı vasıtasıyla ünleri daha da artmıştır. Amazonların ta öteden beri Kuzey Kapadokya'da aranmalarına Boğazköy-Hattuşa'nın kâşifi olarak kabul edilen Charles Texier'in Yazılıkaya kabartmalarını Hellenlerle Amazonlar arasındaki savaşları canlandırdığını öne sürmesi örnek verilebilir. Araştırmanın amacı, Tunç Çağı Anadolu arşivlerinde Amazonların tarihi açıdan varlıklarıyla ilgili belgeleri bulup değerlendirmektir. Tüm savların aksine arkeolojik malzeme yoktur ya da ele geçmemiştir ve var olduğu sanılanların da hiçbir değeri yoktur. Gerçekten de Hitit başkenti Boğazköy-Hattuşa'da bulunan yazılı belgelerden Amazonların insan fantezisinin bir ürünü olmayıp, uzak geçmişte Kapadokya, Kuzey ve Batı Anadolu'da yaşamış tarihi toplumların silik anımsamaları oldukları anlaşılmaktadır. Makaleye konu olan metin tam olarak çevrilemeyecek kadar kötü korunmuştur, ama kesinlikle şöyle özetlenebilir: *hudak para şalik* "(sevişmek niyetiyle) hemen yaklaşmak, saldırmak, tecavüz etmek" ve *ep-/appanzi* "tutmak, yakalamak, sahip olmak, ele geçirmek, almak", *da-* "kızları almak", *tarup-* "kızları toplamak, devşirmek", *pehute-* "kızları bir yere götürmek", *waštai-* "günaha girmek, ayıp şey yapmak" gibi tesadüfen korunabilen ifadeler, bunun ispatıdır.

Anahtar Kelimeler: Amazonlar • Mitoloji • Hitit Tabletleri • Orgiyastik • Terme • Feminizm

Abstract: It is one of the most evident shortcomings of historiography that legend retails far better than historical fact and at times legends surpass historical events, especially if of ancient Greek or Biblical origin. Amazons were one of those legendary peoples, created first by Homeric myth, and spread widely through an art form called Amazonomachies. It is significant that Charles Texier, the discoverer of the Hittite capital Boğazköy-Hattuşa, assigned the rock reliefs of Yazılıkaya to the legendary combat between the Amazons and the ancient Greeks. This article provides evidence concerning the historicity of the Amazons in written sources dating from the Anatolian Bronze Age. Archaeological evidence for their presence does not exist, and those that have been connected with them are absolutely ambivalent. Due to new textual attestations from the Hittite capital of Hattuşa we are fortunately able to establish that the Amazons were not a creation of human fantasy, but on the contrary, they were the reminiscence of remote prehistoric societies that formerly inhabited Cappadocia and Western and Northern Anatolia. Among the texts in the Boğazköy archives there are those which attest to all of the basic elements and motives that are recorded in the legends concerning the Amazons. Hittite tablet, in spite of its poorly preservation, attests in connection with some girls gathered from villages the following phrases: *hudak para şalik* - "to come close, to approach immediately, rape", *ep-/appanzi* "to take someone sexually", *da-* "to take the girls", *tarup-* "to gather the girls", *pehute-* "to take away, transport the girls", *waštai-* "to sin, to commit an unusual crime", *river bank and naked (girls)* indicating that some obscene acts were committed.

Keywords: Amazons • Mythology • Hittite Tablet • Orgiyastik • Terme • Feminism

* Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü ve Hitit Uygarlığı Uygulama ve Araştırma Merkez Müdürü, Çorum. ahmunal43@gmail.com

Eskiçağ tarihinde tamamen hayal ürünü veya tarihî gerçeklerin saptırılmış çok uzak anımsamalarından ibaret öyle kavimler ve olaylar vardır ki¹ tarih kitaplarında gerçek olayları gölgede bırakırlar. Hele aralarında Hellen efsanesinin, Tevrat ve İncil'in ürünleri olanların, ünleri daha da artar ve universal değer kazanacak kadar yaygınlaşır, gerçekle hayal - buna "rüya ve gerçek" diyenler de vardır! - ayırdedilemez hal alır. Atlantis, Minos Hanedanı, Troya Savaşları, Argonautlar ve Amazonlar bunların en belli başlıları arasındadır.

Amazonlar² hiç kuşkusuz ilk kez tüm açıklığıyla J. J. Bachofen'in³ vurguladığı öntarihteki kadın üstünlüğünün anımsanmasının (*reminiscentia*) bir ürünüdür. M.Ö. II. bin yılın başlarında Hint-Avrupalı kavimler göç edinceye kadar tüm Akdeniz havzasında kadın üstünlüğünün hakim olduğu, bugün artık çok daha iyi bilinirken⁴ ve kadını aşağılayan, onun toplumdaki yerini yok sayan bizzat Hint-Avrupalıların kendileri iken, aynı ırkın mensubu Batılı tarih yazıcıları gerçekleri göz ardı ederek Hellenlerde, Roma'da ve Germenlerde kadının saygın bir yeri olduğunu, ancak bir yerlerden etkilenecek aniden aşağılanmaya, ikinci sınıf insan muamelesi görmeye başladığını yazacak kadar ileri giderler ve sonraki Tevrat ve İncil'e, Araplar ve Türklerdeki kadının aşağılanmış konumuna bakıp analogi yaparak suçu gene Doğu'ya ve Doğu'luya yüklerler.

Aşağıda, daha önceki araştırmalarımda Hitit metinlerinde Amazonlara benzeyen insanların yaşadıklarına değin bulduğum kaynakları toparlayıp, şimdiye dek darmadağınık değinebildiğim bu önemli konunun daha genel bir değerlendirmesini yapacağım. Eski Anadolu-Hellen kültürel ilişkileri ve karşılıklı etkileşimlerle ilgili diğer çalışmalarımda olduğu gibi⁵ her iki tarafta da var olan benzerlikleri açığa çıkararak, kimin kimden aldığı konusuna bir yenisini daha ekleyeceğim. Bunu yaparken her şeyi abartarak Anadolu'ya bağlayan ve inandırıcılıklarını iyice yitiren "Pan-Anatolist"lerden tamamen ayrıldığımı da belirtmem gerekir⁶.

Eski dünya efsaneleri arasında insan hayalini en çok kurcalayan konulardan birisi, hiç kuşkusuz ilk kez Homeros destanlarıyla ölümsüzleşerek bize kadar ulaşmış olan Amazonlardır ve dışı kimlikleri ataerkilliğin hakim olduğu bir dünyada hayranlık ve hayretleri bir kat daha artırmıştır. Onlar antik dünyanın tanıdığı en amansız savaşçılardır. Homeros'un anlatısına göre tıpkı "erkekler gibi" savaşmışlar. Bu yüzdendir ki savaş tanrısı Ares'e taparlarmış. Bunun yanında avcılarının koruyucusu Artemis'e tapınmalarında en eski avcı toplumlarının izleri saklıdır. Kadın olmaları yanında, seks ve orgiyastik alemlerin devreye girmesi, fantezileri daha da kurcalamıştır. Savaşkan kadınlar olarak ilk kez Homeros'un Ilyada destanında yer alırlar. Asya kökenli olduklarından ve dayanışma duygusundan olacak Asya saflarında Akhalara karşı savaşır. Kraliçeleri Penthesileia Akhilleus tarafından öldürülür; katil kurbanına aşık olacaktır ama çok geç kalmıştır. Amazonlar bir Amazon Antiope ile evli olan Theseus devrinde Attika üzerine yürümüşlerse de, geri püskürtülmüşlerdir. Silahları da ilginçtir, çünkü çift yüzlü balta ve yarım ay şeklinde kalkanla mütecehhisdirler. Belki de bu kadınlar örneğin Minoslular, Etrüskler, Lidyalılar⁷ ve Karların ataları veya başkaca Eski

¹ Krş. Haughton 2007.

² Bk. Bergmann 1853; Krause 1893; Lacour 1901; Schmitz-Steffgen 1989, 225 vdd.; Blok 1995.

³ Bachofen 1861.

⁴ Kornemann 1927.

⁵ Ünal 1991, 16-44; 2001, 244-256; 2005, 453-474; 2007, 361-365; 2010a, 269-274.

⁶ Ünal 2010b, 917 vdd.

⁷ Lidyalılarda az bilinen *gynaikokratik* (anaerkil) yapı hakkında bk. Bachofen 1924.

Anadolu kavmi gibi o zamanlar Hellen hafızasının kabul edemediği bir topluma mensup olup efsane değil, gerçektiler. Ama Homeros'u takip eden Hellen ve Roma kaynaklarında bu ana motife asılsız daha birçok öge eklenince, bu insanlar tamamen efsaneye büründüler. Thermodon Savaşı'nda Hellenlere yenik düşen Amazonlar tutsak edilip gemilerle Hellas'a götürülürken isyan ettiler ve erkek mürettebatı öldürdüler. Hep kendileri öldürmeye alışmış olan ataerkiller bu durumu çok yadsıdılar ve onlara Herodotos'un tabiriyle *androktones*, yani erkek öldüren lakabını yakıştırdılar. Ne var ki gemi kullanmasını bilmediklerinden İskityaya sürüklendikleri iddiası, tipik babaerkillik böbürlenmesinden başka bir şey değildir. Ama onlarla ilgili fantezilerin ve teorilerin sayısı o kadar fazladır ki, şimdi bir de gemici yapıldılar; çünkü bir araştırmacı M.S. II. yüzyıla tarihlenen bir Ankara sikkesi üzerindeki betimlemede bir Amazon'un sağ elinde tuttuğu gemi çapasına bakarak onları gemici yapıp, Hellen mitoslarının da onların denizci karakterini desteklediğini ileri sürdü⁸. İskitya'da at çalarak baskınlar ve yağmalar yaptılar. Sonradan İskitlerle anlaşma yaparak sırf nesillerinin devamı uğruna onların erkekleriyle evlendiler. Daha sonraları kuzeye geçerek Don Irmağı'nın doğusuna yerleştiler ve Sarmat kültürüyle haşır neşir oldular.

İşçiler tarafından kandırılan Herakles, Amazon Kraliçesi Hippolyte'nin sihirli kemerini almak için bir sefer düzenler ve Theseus'u yanına alarak Amazon ülkesine, Amazonların başkenti Themiskyra'ya gitmek için yola çıkar. Herakles kraliçeyi öldürerek kemeri alır. Ama Theseus kraliçenin kız kardeşi Antilope'yi kaçıtır ve böylece Hellen söylence dünyasında gene Herodotos'un tabiriyle "bir kadın uğruna müthiş bir savaş" daha başlar. Antilope'yi kurtarmak isteyen Amazonlar Hellas ve Atina üzerine yürürler; ama dediğimiz gibi yenilirler.

Hellen mitolojisi genel Amazonları Karadeniz Bölgesi'ne yerleştirir. Bunun yanında Güney Rusya, Libya, hatta Afrika ve Atlantis sahillerinde bile yaşadıkları öne sürülür. Savaşçı insanlar ve çok iyi at yetiştiricisi olarak bilinirler⁹. Gayet tabii ki bu mitolojinin de arkeolojik izlerini keşfetme ihtirasları kabardı. Rus ve Amerikalı arkeologlar Ukrayna ve Güney Rusya'da M.Ö. VI.-IV. yüzyıllara tarihlenen, çoğu İskit veya Sarmatyalılara ait olduğu düşünülen tipik silahlarıyla birlikte kadın savaşçı mezarları bulduklarını ilan ettiler. Mezarların çoğu *kurgan* tipindedir ve kadın savaşçılara ait olanların %25'lere vardığı iddia edildi. Gereksiz yere araştırmacıları hem heyecanlandıran hem de onlara cesaret veren bu durum, kuşkusuz Amazon arkeolojisi olarak kabul edilemez.

Ancak Amazonlar söylencesinin tarihi kökenlerini ve izlerini bulmak için böyle münferit ve muğlak arkeolojik buluntulara sığınmaya, spekülasyonlar yaratmaya gerek yoktur. Eski Anadolu kaynaklarında aşırı derecede anayanlı oldukları için yeni gelen Hint-Avrupalı kavimler tarafından yanlış anlaşılın yeterince kavim vardır ve Amazonlar, Hint-Avrupalı Hitit, Hellen ve Romalıların, tıpkı Minoslular ve Etrüskler gibi onları yanlış anlamaları, *ötekilere* başka gözle bakmaları sonucu saptırılarak ortaya çıkmış tarihi bazı kavimlerin anımsanmasından başka bir şey değildir. Bilhassa Hellen toplumunda kadının var olmayan konumunu muhafaza edebilmek ve haklı çıkarabilmek için *öbür* taraftaki anaerkil yapıya karşı amansız bir polemik ilan ediliyor ve bu toplumlar olmadık töhmetler altında bırakılıyordu.

⁸ Adrienne Mayor'un Nisan 2013'te internette (AGADE) "Amazons as Sailors" başlıklı haberi. Ancak yazar Ankara'yı Hitit metinlerindeki Ankuwa kentiyile eşitlemek, bu yer isminde Hellence "çapa, gemici demiri" görmek ve Ankara'ya yerleşen Hellenlerin Karadeniz'den geldiklerini ileri sürmekle inandırıcılığını daha da yitirmektedir.

⁹ Zografou 1972, 23 vdd. ve *passim*.

Hellen ve Roma mitolojisi ile kaynakları buna benzeyen farklı hayal ürünü olaylarla doludur. Bunlara göre Amazonlar yılda iki aylarını erkeklerle sevişmeye ve çocuk yapmaya ayırırlardı. Irmak vadilerine inerler ve oralarda erkeklerle seviştikten sonra onları terk ederler, doğan çocuklardan sadece kızları yanlarına alırlar, erkek çocukları ise ya sakat bırakırlar ya da erkeklerle vererek çekip giderlerdi. Erkeklerle buluşup orgiyastik alemler yaptıkları ve seviştikleri ırmak Samsun yakınlarındaki Thermodon (Terme Çayı) olarak verilir. Bu çay kenarında Themiskyra kentini de kurmuşlar ve orada yaşamaya başlamışlardır. Amazonlar ayrıca ataları Tanais'in annesi Lysippe'ye dayanarak isimlendirdikleri Sinope'yi de kurmuşlardır. Yani onları Kuzey Anadolu ve ırmak ile bağdaştıran çok sayıda nesne vardır ve olayları daha kolay anlayabilmek için daha şimdiden ırmak motifinin altını çizmekte yarar vardır.

Amazon efsanesi analiz edildiğinde iki ayrı safhanın söz konusu olduğu görülür. Birincisi, Hellenlerin Ege'ye göçlerinden sonra anaerik toplumları tıpkı Minoslular ve Etrüsklerle ilgili olarak yaptıkları gibi yanlış anlama ve yorumlama sonucu olarak doğmuş olanıdır. İkincisi, Hellenlerin kolonizasyon sonucu Karadeniz ve İskityaya açıldıktan sonra ortaya çıkanıdır. Engin ovalar ve sonsuz steplerde ulaşımında ve göçlerde mecburen ata binmek zorunda kalan kadın ve kızları görünce, onları yanlış anladılar ve Amazonlar olarak efsaneleştirip belirli bir edebî klişe içine yerleştirdiler¹⁰. Ama bence İskitya'ya kadar gitmeye gerek yoktur, onların Argonautlar, Altın Post ve Medea efsaneleri dâhilinde Kafkasya'daki liberal kadın tiplerini görmüş olmaları bile yeterliydi. Hatta Minos ya da farklı yerlerde karşısına çıkmış olan Hatti, Hurri, Etrüsk; Karya, Lesbos veya Lidya mensubu toplumlar, efsanenin ortaya çıkmasına yetmiş ve artmış olabilirdi.

Amazonlar efsanesi, çok eski, ilkel, insanların hayvansal, içgüdüsel alışkanlıklarını sürdürdükleri prehistorik dönemlerin anımsamaları ile avcı-toplayıcı toplumların izlerini de taşır. O dönemlerde aşk, sevgi, aile bağı gibi romantik ve karmaşık duygular ile bir müessese olarak evlilik yoktu. İçgüdüsel bir dürtü sonucu hayvanca çiftleşmek ve çoğalmak söz konusuydu. Her nedense bu efsane kadına hiç değer vermeyen ve kadınla sadece çocuk yapmak için birlikte olan Hellenlerin mitik ruhuna ve onların polemik yapma amaçlarına pek uygun gibi gelmiştir.

Amazonlar efsanesinin bir uydurma olmadığı, aksine çok ilkel tarihî gerçekleri yansıttığı, Anadolu'da ırmak vadilerine inip oralarda erkeklerle orgiyastik alem yapan kadınların olduğu, bazı tarihî gerçekler ve az sayılamayacak kadar mevcut Hitit metinlerinden anlaşılmaktadır¹¹. Bu metinler bir tarafa, sırf Hitit toplumunda kadının aşırı derecede göze batan konumuna, bilhassa kadın eşitliği konusunda yılmaz çabalarıyla tanınan Puduhepa'ya bakarak, Hitit kadının Amazonları bile etkilediği ve bundan dolayı onların erkeklerle karşı isyan ettikleri ileri sürülmüştür¹².

Boğazköy ve Yazılıkaya harabelerini keşfeden Charles Texier bile o zamanlar (1834!) Hititler henüz bilinmediklerinden, Yazılıkaya'da sağda kadınlar, solda erkekler olmak üzere ana sahneye doğru yürüyen insan figürlerini Amazonlarla Hellenler arasındaki efsanevi savaşların betimlenmesi olarak yorumlamak istemişti. Böyle yapmakta haklıydı; çünkü o zamanlar eski Doğu sanatında kadına bu derece eşit miktarda yer verecek bir imge bulunmadığı hakimdi. Bir de hem o zamanlar, hem de sonraları Hititlerin eski Doğu kavimlerinin aksine sakalsız ve uzun saçlı olarak betimlenmiş

¹⁰ Kornemann 1927, 43.

¹¹ Bu metinlerden bazılarını o zamanlar Harvard Üniversitesi'nde bir seminer ödevi yazan Dilek Yarcan'a vermiştim ve o şöyle bir ödev hazırlamıştı: *The Amazon Myth under the Light of the Hittite Texts*. Class Room Paper Harvard University (1988). Konu şimdikiye kadar en geniş şekilde Ünal 2013'te de işlenmiştir.

¹² Cornelius 1973, 269 vdd.

olmaları, erkek figür, kabartma veya heykellerine bile feminen bir görünüm verdiğinden, bunları gören Hellenlerin pekala yanlış anlamış olabileceklerini akla getiriyordu. Bir de Amazonların tapınak kurdukları Efes çevresinde Niobe ve Karabel olmak üzere en az iki adet kaya kabartması vardı ve ikincisini Herodotos bile görmüştü. O kadar ileri gidilmiştir ki, Efes büyü formülü *ἀσκιὸν κατὰσκιον λιξ τέτραξ δαμνάμενος αἴσιον* “Aşağıda kapıda, kapıda yemin ediyorsun ve (o sırada) Damnaşara Tanrılarının ağız şimşekler çakıyor”, *aški katta aški liksi tethai Damnşaraş aiş* yapmacık olarak Hititçe’ye tercüme edilmiş ve bu uydurma benzerliğe dikkat çekilmiştir¹³. Hititçe *damnaşsara-şfenks*’ anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında Hitit başkenti Boğazkale Kral Kapısı’ndaki Hitit sanatının simgesi haline gelen güçlü erkek tanrı kabartmasına bile bir Amazon gözüyle bakılıyordu (fig. 1)¹⁴.

Konuya çok değişik ışık tutacak metinlerin başında hiç kuşkusuz kadın üstünlüğü, istenmeyen erkek çocukların terkedilmesi ve ırmak gibi Amazonlarla birçok bakımdan örtüşen Kaneş kraliçesi efsanesi gelir¹⁵. Burada ırmaklara ve sulara çocuk bırakma edebi motifi içeren ve bundan dolayı Hurri veya Sami kökenli olması gereken ve muhtemelen Hurricesinden Hititçe’ye çevrilmiş olan¹⁶ bu metnin çevirisini vermek yeterlidir:

“Kaneş kraliçesi bir yıl içinde otuz erkek çocuk doğurdu. O dedi ki: ‘köpek yavruları gibi doğurdum!’ Sepetlerin içini (su geçirmemesi için) kalın yağla sıvadı, çocukları içine yerleştirdi ve onları ırmağa bıraktı. Irmak onları aşağıya, Zalpa ülkesinin denizine sürükledi. Tanrılar çocukları denizden çıkardılar ve onları büyüttüler. Uzun yıllar geçtikten sonra, kraliçe bu kez otuz adet kız çocuğu doğurdu ve bunları bizzat kendisi yetiştirdi. Oğlanlar önlerinde bir eşek sürerek Neşa’ya dönmek üzere yola çıkarlar. Tamar[mara] köyüne geldiklerinde derler ki: ‘Bir odayı iyice ısıtın ki, şu (yorgun ve üşüyen) eşek (biraz) canlansın!’ Köy halkı; ‘Bizim geldiğimiz yerlerde (donan) eşek [asla] canlanmaz!’ dediler. Çocuklar ise ‘bizim geldiğimiz yerlerde ise bir kadın (bir keresinde) ancak [bir veya iki] çocuk doğurabilir. Ama (bizim annemiz) bizi bir kerede doğurdu’ derler. Köy halkı (bu kez) ‘Bizim Kaneş kraliçemiz (de) bir keresinde otuz kız çocuğu doğurdu. Oğlan evlatları ise yok olmuşlardı’ derler. Çocuklar birbirine ‘Aramaya çıktığımız annemizi bulduk işte! Haydi Neşa’ya gidelim!’ derler. Neşa’ya ulaştıklarında tanrılar onları değiştirdiler ve anneleri onları tanıyamadı. Oğullarıyla kızlarını evlendirdi. Yaşlı kardeşler kız kardeşlerini tanıyamadılar; ama en genç olanı ‘Biz şu kız kardeşlerimizle mi evleneceğiz yani? Sakın onlara yaklaşmayın! Onlarla se[vişmemiz] doğru [olmaz!]’ [dedi]. Ertesi sabah Zalpa kentine gitti[ler]” (Metnin devamı kıraktır).

Hitit metinleri arasında babaerkil bir toplum mensubunun aklına hayaline sığdıramayacağı bir grup hafifmeşrep kadından söz edilir. Bunlar cinsel açıdan aşırı derecede özgür, kural, kaide ve “edep” tanımayan *dammara-* kadınlarıdır. Bir fal metninde anlatıldığına göre¹⁷, bir nevi rahibe gibi gözükseler de, meslekleri dolayısıyla değil, sosyo-etnik aidiyetleri ve alışkanlıkları açısından cinsel yaşamlarında Amazonları anımsatırcasına tabu tanımayan kadınlar olarak karşımıza çıkarlar, en azından yaptıkları Hititlerce “edepsizlik” olarak algılanmıştır. Cinsel yaşamları yanında diğer örf ve adetleri de kayıtlara geçirilecek kadar yadsınmıştır. Bir çocuk öldüğünde, anladığımız kadarıyla cesedin yakıldığı ateşe(?) yaklaşırlar ve merasimde kullanılacak ekmeği yemekte sakınca görmezler,

¹³ Helck 1979, 1995.

¹⁴ Garstang 1929, 80.

¹⁵ Otten 1973.

¹⁶ Ünal 1986, 129 vdd.

¹⁷ KUB 16.16 öy. 22 vdd.

Fig. 1. Hattuša'daki Kral Kapısı'nda Bir Tanrının Yüksek Kabartması

birayı da içerlermiş. Bununla da kalmazlarmış; her biri Arzawa'lı erkeklerle diledikleri gibi sevişirler, sonra da tapınağa çağırıldıklarında yıkanmadan içeri girerlermiş. Metinde tabii olarak bu rezaletin tanrını kızdırmış olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır¹⁸ ve zaten haber sırf bu yüzden kayıtlara geçirilmiştir. Bu kadınlar kimdi, niye Arzawa'lı erkeklerle yatıp kalkıyorlardı, bilemiyoruz; ama belki de Arzawa'ya komşu bölgelerde yaşıyorlardı ve Arzawa'luların da Hititlerinkinden oldukça ayrılan cinsel davranış biçimleri söz konusuydu. Arzawa Batı Anadolu'dadır ve sonraki Lidya Bölgesi'ni de kapsar. Herodotos'un (I. 94) anlattığına göre Lidyalı kızlar, evlilik öncesi fuhuş yaparak çeyiz parası biriktirirlermiş. En azından bu kızların toplumda özgür davranışları 'tutucu'luğu ve yabancılar karşı önyargılarıyla tanınan Herodotos tarafından böyle algılanmıştır. *Dammara*-kadınları ve Amazonlar konusunda da Hititler'e göre yanlış anlaşılan yerel bir adet söz konusu olabilir. Hititler açısından belki onlar da, tıpkı kadın hakimiyetini (*gynaiokratia*) simgeleyen Amazonlar gibi orgiyastik alemlerden hoşlanan, Hitit ahlak kurallarını takmayan kimselerdi.

Elimizde çok önemli ve konumuz açısından şimdiye dek hiç üzerinde durulmayan bir başka Hitit metni daha vardır¹⁹. Metin tam olarak çevrilemeyecek kadar kırık olduğundan, korunan kısımların özetini vermek en uygunu olacaktır. İki baş çoban sığır ve koyun toplarlar ve tanrılara kurban ederler. Tattima'lı erkekler etleri şişe dizmek üzere alırlar. Şişler sivriltilirken, efsun yapılır ve etleri Mišturuha'ya alır götürürler. Anlaşılan burada bir değiş tokuş yapılıyor ve et karşılığı Mišturalı erkekler üç kız veriyorlardı, Zihnuwa'lı erkekler Tarukka kentine giderler ve yedi adet kenti tek tek dolaşırlar. Metinde onların uğradıkları ve birçoğu sadece burada karşımıza çıkan kent veya köyler şöyle sıralanır: Tašpina, Hilaluha, Inzilitipa, Tunteraha, Kiziuwar, Kapuşku, Zuluza ve Kaumar. Tüm bu kentlerden kız çocuklarını toplarlar ve onları Urimma kentine getirirler. Metnin biraz kırık olan devamında kızların ırmak kenarında çınlıçplak soyundukları, belki de ırmakta yıkanıldıktan sonra süslü püslü ve güzel giysiler içerisinde tanrı huzuruna çıkarıldıkları kayıtlıdır. Eylemler burada da devam eder, ama kırık olan metin, bu ilginç sahneye kendiliğinden sansür koymuştur, çünkü büyük bir olasılıkla kızlarla cinsel temasa girildiği anlatılır. hudak para şalika-“(sevişmek niyetiyle) hemen yaklaşmak, saldırmak, tecavüz etmek” ve *ep-/appanzi* “tutmak, yakalamak, sahip olmak, ele geçirmek, almak”, waštai- “günaha girmek, ayıp şey yapmak” gibi tesadüfen korunabilen ifadeler, bunun ispatıdır. “Kim ilk önce ..., kim daha sonra” ifadesinden, burada sportif bir yarış yapıldığı, belki de koşulduğu ve kızlara ilk ulaşan kişinin birinci (*[hantezzi]*) olduğu ve diğer sportif yarışlarda olduğu gibi ödüllendirildiği yazılmaktadır. Her halükârda metinde sıra dışı 'bir şeyler' söz konusudur ve burada mutlaka Hititlerce ayıp ve yasak orgiyastik alemler ve sonra da ırmağın ima ettiği gibi yıkanıp tertemiz giyinme sahneleri anlatılmış olacaktır. Tüm bu benzerlikler

¹⁸ Sommer 1932, 460; Ünal 1989b, 130-143; 2000/2002, 99-121; van den Hout 1998, 138 vdd.

¹⁹ KUB 57. 84 ve paralel metinler, bk. hemen aşağıda.

bizi, kızların yaptıkları bu eylemin erkeklerle sevişmek olduğu, sportif yarışta birinci olan erkeğe kızlardan birini tercih etme hakkının verildiği ve bu kızların da onların Amazonların prototipleri oldukları sonucuna götürür²⁰. Tüm orgiyastik merasim bittikten sonra kızları köylerden toplamış olan Zihnuwa'lı erkekler onları tekrar köylerine geri götürürler. Buna benzer orgiyastik veya 'grup seksi'ni anımsatan alemler, genç Hitit prenslerinin erginleme törenlerinde icra edilirdi²¹.

Burada oldukça kırık, ama bir o kadar önemli bu metnin transkripsiyonunu veriyoruz²²:

A. KUB 57.84

B. VBoT 130

C. KUB 57.82

KUB 57.84 iii

1 [pa-]an-zi [.....

2 GAL^{LÜ.MEŞ}SIPAD ŠU-ŠI 4 [GU]D^{HIA} [..UDU^{HIA}]

3 ŠÀ^{BA} 13 GUD^{HIA} 51 UDU^{HIA}

4 A-NA DINGIR^{MES} hu-u-kán-zi

5 LÜ^{MES URU}Ta-at-ti-im-ma da-an-zi

6 ku-it-ma-an^{GIŠ}hal-pu-u-ti-uš

7 ha-aš-ha-aš-kán-zi a-pu-u-uš-ša-aš-ša-an

8 hu-u-uk-ki-iš-kán-zi

9 nam-ma^{URU}Mi-iš-tu-úr-ha (B Mi-iš-tu-u-ur-ha)

10 pi-en-ni-an-zi

11 [LÜ^{MES URU}Mi-iš-tu-u-úr-ha (B Mi-iš-tu-u-ur-ha) 3 DUMU.SAL^{ME(S)}

12 [... ap-p]a-an-zi

13 [... DUM]U.SAL^{MES} da-an-zi

14 ŪLÜ^{MES URU}Zi-ih-nu-wa

15 A-NA KUR^{URU}Ta-ru-uq-qa pa-an-zi

16 nu 7 URU^{DIDL} hu-u-wa-ya-an-zi

17^{URU}Ta-aš-pi-na^{URU}Hi-la-lu-ha (C^{URU}Ta-aš-pi-e-na^{URU}Hi-e-la-lu-ha)

18^{URU}In-zi-li-ti-pa^{URU}Tu-un-te-ra-ha

19^{URU}Ki-zi-ú-wa-ar

20^{URU}Ka-a-pu-uš-ku^{URU}Zu-lu-za

21^{URU}Ka-a-ú-ma-ar ki-e-da-aš

22 URU^{DIDL} DUMU.SAL^{MES} ta-ru-up-pa-an-zi

²⁰ Ünal 1989, 130-143; 2000/2002, 99-121.

²¹ Güterbock 1969, 99 vdd.; Sevinç 2010, 693 vdd.

²² Bk. Forlanini 1984, 255 vdd.; Ünal 2000/2002, 116.

23 A-NA^{URU}Ú-ri-im-ma

24 pí-e-hu-u-da-an-zi

25 [I-NA] A-AH ÍD ne-ku-ma-an-[te-eš]

26 [...]MEŠ 3-eš SIG₅-an [...]

27 [TÚG^{MEŠ}(?) wa-]aš-ša-an-zi ku[-e-da-ni-iš-ša-an]

28 [...]i NU.GÁL nu-u[š-ša-an...]

29 [.....] x[...] SAL(?) -a[...] (kırık)

KUB 57.82 (C)

8 [...] hu-u-da-ak pa-ra-a ša-a-li-g[a-an-zi]

9 [pa-ra-a(?)] ap-pa-an-zi nu ku-iš hu-u-da-ak [ha-an-te-iz-zi pí-e-da-an]

10 [ku-i]š(?) ap-pi-iz-zi-ya-aš ki-i-ša [...]

11 [I-NA^{URU} Zi-ih-nu-u-wa pí-e-hu-da-an[-zi]

12 [.....]-x-wa-an-na^{LÚ}x[-...]

13 [.....] x(kırık)

KUB 57.84 iv

1[.....]

2 [...] -nu-wa-an-zi

3 [hu-u-da-]ak^{LÚ}ZABAR.DIB

4 [...^{LÚ}SIP]AD pa-a-i

5 [...^{LÚ}pal-w]a-tal-la-aš pi-ra-an(!)

6 [...] -za^{SAL.MEŠ}har-wa-an-te-eš

7 [..a]n-zi nu-uš^{URU}Mi-iš-tu-ur-ha

8 [..a]n-zi 3 TÚG.SIG IŠ-TU É.GAL

9 [...] nu-uš wa-aš-ta-an-zi

10 [I-NA^{URU} ... a]-wu_u-u-wa wa-ak-tu-ri-ya-aš

11 [....-]x-x-x-zi

12 [..-]x-ta-ri (kırık)

Başkaca metinlerden tıpkı Amazonlar gibi kadın ok atıcıların olduğunu (^{SAL}GIŞ.BAN) öğreniyoruz²³. Bu metinlerden birinde kurt maskesi giymiş erkeklerin tümü bir havuzun etrafında toplanmış ve daha önce öldürülerek (*hattant*) havuza atılmış olan koyunları havuzdan yukarı çekmekle meşgul diler. İçlerinde ayı maskeli adam da vardır ve şimdi hep birlikte çok ilkel bir avcılık gösterisi sergilemeye başlar. Bir kadın okçu atış için yerini almıştır. Ölümçül sonuç vermeme için kamıştan, yani yumuşak bir okla 'ayı maskeli adama' bir kez ok atar; ama senaryo gereği isabet ettiremez, ikinci

²³ Mesela KBo 16. 78 iv 9; KBo 40. 171 öy. i 6; KUB 58. 14 ay.? 24.

Fig. 2. Samsun Terme'deki Modern ve Turistik Amazon Anıtı

atışta vurmaya başarır. Ve 'ayı maskeli adam' 'vay anam canım yandı!' (*awayaya awaya*) diye bağıırır. Rahip bir kınıyı eline alarak havuza gider ve orada metinde kırık olan bazı işlevler yapar²⁴, belki de koyunları yemeye çalışan kurt adamları oradan kovalar.

Bir başka araştırmacı yıllar önce Kummanni Hepat'ı ile Amazonlar arasındaki benzerliğe zaten dikkat çekmişti²⁵. Dediğimiz gibi Amazonlar Hellen Sanatı'nda *Amazonomakhia* olarak bilinen bir sanat dalının doğmasına neden olmuşlardır; motif, Hellen mitolojisini çok uğraştırmış, sonraki yüzyıllarda, bilhassa Rönesans'ta çok sayıda sanatkârın fantezisini kurcalamış, fevkalâde kabartma, heykel ve vazo resmine yansımıştır. Bu kadınları ve inanılmaz savaşlarını süsleyen kabartmalar Hellen Sanatı'nın ana konularından birini oluşturur. Phidias, Polykleitos ve Krenlas'ın eşsiz kabartmaları ise bir zamanlar Efes Artemision'unu süslüyordu. Atina Parthenon'unda bile onlara yer verilmiştir. Bugünlerde ise geçmişten pay kapmaya çalışıp turist çekmek ve maddi çıkar sağlamak isteyenlerin, Samsun Terme'de devasa bir Amazonlar heykeli diktirdikleri haberleri yayılmaktadır

(fig. 2). En azından 'sanat' değeri olduğunu ve heykellere 'put' gözüyle bakan sanat düşmanı birileri tarafından onun da 'ikonoklast' saldırılara uğramayacağını umarım!

Amazon sözcüğünün anlamı da en az bu insanlar kadar muğlaktır. Farsçadaki *ha-mazan* "savaşçı"ya bağlayarak açıklamak isteyenler vardır. Başka yaygın bir etimolojiye göre ise Hellence *amazon*, yani "göğsüz, memersiz"e geri götürülür, çünkü efsanede oklarının yayını iyice geriye çekmek için sağ göğüslerini ampute ettikleri anlatılır. Efsane göğüs amputasyonunu dışı görünümünden kurtulmak için yaptıkları olasılığına da yer verir.

Efsanelere giren bu kadınların prototipi olabilecek kavmin bir zamanlar Anadolu'nun bir yerlerinde yaşamış olmaları gerekir, ama bu yerin neresi olduğu meçhuldür. Hellen mitolojisinin onları Terme Çayı vadisine koyması ilginçtir. Bu bölgeden uzak olmayan bir yerlerde, Doğu Anadolu'da cinsel davranışlarındaki özgürlükleri ve belki de yakın akrabalar arasındaki cinsel ilişkileriyle Hititlerin dikkatini çeken başka bir kavim yaşıyordu ve Azzi-Hayaşa ülkesinde oturuyorlardı. Hitit Kralı I. Šuppiluliuma'nın bu ülke kralı Hukkana ile yapmış olduğu devlet antlaşmasında Azzi-Hayaşa'luların kadınlara karşı sıra dışı davranışlarıyla ilgili bir de anekdot anlatılır. Azzi-Hayaşa'nın aksine Hatti ülkesinde bir erkek kardeşin kızkardeşi veya kuzeniyle evlenemeyeceğinin altı çizilir. Bir zamanlar Šuppiluliuma'nın babası zamanında Hattuşa'ya ziyarete gelen kral Mariya'nın orada saray kadınlarına karşı terbiyesizce davranışı yüzünden anında infaz edildiği de, ders olsun diye anlatılır.

Etimoloji yapmasını asla sevmemek ve sağlıklı olmayanlara hiç de itibar etmemekle birlikte burada bir teklifte bulunacağım. Bilinmeyen bir dilden kaynaklanan isim *am-azon* olarak analiz

²⁴ KUB 58. 14 ay.? 22vdd.

²⁵ Cavaignac 1950/51, 48-5; Echevarria 1987, 95-103.

edilebilir; ikinci unsur *azon* *Azzi* ile eşitlenirken, ilk hece “*am*” da kadın anlamına gelen bir isim olabilir. Buna göre Amazon’un anlamı “*Azzi*’li kadın” olarak çevrilebilir. Ülke adı *Azzi*’nin ilk kez burada sunacağım etimoloji açısından da bir başka anlamı vardır. Bilindiği gibi Anadolu’nun eski adı *Asia Minor* veya Hellence şekliyle *Μικρά Ἀσία* çok geç dönemlerde, belki de coğrafyacı Ptolemaios (II. 3. 17; 20) tarafından Anadolu’ya verilen ülke adıdır ve ilk başlarda Lidya topraklarını kapsardı²⁶. Şimdiye kadar *Asia*’nın etimolojisi yapılamamıştır. I. Tuthaliya’dan beri Hitit metinlerinde *Aššuwa* olarak geçen Batı Anadolu’daki küçük bir beyliğin adı ve dolayısıyla Hititçe *aššu-* “*iyi, güzel, uygun*” ile olan ilişkisi çok kuşkuludur ve hattâ hiç aslı yoktur. Anlaşılan *aššu-* “*iyi*”ye dayanarak “*a happy name*” (*güzel, iyi, talihli isim!*) diyen bir araştırmacı dışında²⁷, *Asia*’ya bir anlam atfedilememiştir. Bu durumda *Asia*’nın da tıpkı Amazon gibi *Azzi* ile ilişkiye geçirilip, açıklamasının bu yönde yapılmasında hiçbir sakınca yoktur, diye düşünmekteyim. Diğer taraftan Amazon’un Ermenice “*Ay kadın*” şeklinde yapılan etimolojisinin mesnetsiz olduğunu belirtmek isterim²⁸.

Figürler Listesi

Fig. 1. Hattuša’daki Krap Kapısında bir tanrının yüksek kabartması (A. Ünal)

Fig. 2. Samsun Terme’deki Modern ve Turistik Amazon Anıtı (A. Ünal)

²⁶ Georgacas 1971, 28 vdd.

²⁷ Thomson 1948, 171.

²⁸ Sağlam 2007, 8-15.

BİBLİYOGRAFYA

- Bachofen 1861 J. J. Bachofen, *Das Mutterrecht*. Stuttgart 1861.
- Bachofen 1924 J. J. Bachofen, *Das Lydische Volk*. Leipzig 1924.
- Bergmann 1853 F. G. Bergmann, *Les Amazones dans l'histoire et dans la fable*. 1853.
- Blok 1995 J. H. Blok, *The Early Amazons: Modern and Ancient Perspectives on a Persistent Myth*. Leiden 1995.
- Cavaignac 1950/51 E. Cavaignac, "Hepat de Comana et les Amazones". *JkF* 1 (1950/51) 48-55.
- Cornelius 1973 F. Cornelius, *Geschichte der Hethiter*. Darmstadt 1973.
- Echevarria 1987 F. Echevarria, "Dejá les Amazones, l'origines anatolienne d'un archetype constitutif des récits amazoniens". *Hethitica* 8 (1987) 95-103.
- Forlanini 1984 M. Forlanini, Die "Götter von Zalpa". *Hethitische Götter und Städte am Schwarzen Meer*. ZA 74 (1984) 245-266.
- Garstang 1929 J. Garstang, *The Hittite Empire*. London 1929.
- Georgacas 1971 D. J. Georgacas, *The Names for the Asia Minor Peninsula and a register of Surviving Anatolian Pre-Turkish Placenames*, BNF NF Beiheft 8. Heidelberg 1971.
- Güterbock 1969 H. G. Güterbock, "An Initiation Rite for a Hittite Prince". Ed. D. Sinor, *American Oriental Society, Semi-Centennial Volume* (1969) 99-103.
- Haughton 2007 B. Haughton, *Gizlenen Tarih. Kayıp Medeniyetler, Gizli Bilgiler ve Eskiçağın Sırları*. Çev.: Halil Ummak. İstanbul 2007.
- Helck 1979, 1995 W. Helck, *Die Beziehungen Ägyptens und Vorderasiens zur Ägäis bis ins 7. Jahrhundert v. Chr.* Darmstadt 1979. R. Drenkhahn tarafından gözden geçirilen yeni yayın 1995.
- van den Hout 1998 Th. van den Hout, *The Purity of Kingship. An Edition of CTH 569 and Related Hittite Oracle Inquiries of Tuthaliya iv* 1998.
- Kornemann 1927 E. Kornemann, *Die Stellung der Frau in der vor-griechischen Mittelmeerkultur*. Orient und Antike 4. Heidelberg 1927.
- Krause 1893 H. L. Krause, *Die Amazonensage*. Berlin 1893.
- Lacour 1901 P. Lacour, *Les Amazones*. Paris 1901.
- Otten 1973 H. Otten, *Eine althethitische Erzählung um die Stadt Zalpa*, StBoT 17. Wiesbaden 1973.
- Sağlam 2007 N. Sağlam, "Antik Dünyanın Savaşçı Kadınları: Amazonlar". *Aktüel Arkeoloji ve Sanat Dergisi, Eylül* (2007) 8-15.
- Schmitz – Steffgen 1989 B. Schmitz – U. Steffgen, *Waren sie nur schön? Frauen im Spiegel der Jahrtausende*. Mainz 1989.
- Sevinç 2010 F. Sevinç Erbaşı, "Bir Erginleme Töreni Olarak Hassumas Bayramı". Ed. S. Aygül, *Acts of the VIIth International Congress of Hittitology*, vol. II. Çorum 25-31 August 2008. Ankara (2010) 693-702.
- Sommer 1932 F. Sommer, *Die Ahhijava Urkunden*. München. 1932
- Thomson 1948 J. O. Thomson, *History of Ancient Geography*. Cambridge 1948.
- Ünal 1986 A. Ünal, "Das Motif der Kindesaussetzung in den anatolischen Literaturen". Eds. K. Hecker – W. Sommerfeld, *Keilschriftliche Literaturen, Ausgewählte Vorträge der XXXII. Rencontre Assyriologique Internationale Münster*, 8.-12. 7. 1985. Berlin (1986) 129-136.
- Ünal 1989 A. Ünal, "The Power of Narrative in Hittite Literature". *BA* 52 June / September 1989, 130-143. Genişletilmiş yeni baskısı için bk. "Across the

- Anatolian Plateau Readings in the Archaeology of Ancient Turkey”. Ed. D. C. Hopkins, *AASOR* 57 (2000/2002) 99-121.
- Ünal 1991 A. Ünal, “Two People on Both Sides of the Aegean Sea: Did the Achaeans and the Hittites Know Each Other?”. Eds: T. Mikasa – O. Harrassowitz. *Essays on Ancient Anatolian and Syrian Studies in the 2nd and 1st Millennium B. C.*, *BMECCJ* IV. (1991) 16-44.
- Ünal 2000/2002 bk. Ünal 1989
- Ünal 2001 A. Ünal, “Batı Cephesinde Ne Var Ne Yok? Miken-Anadolu ve Ahhiyawa-Aka İlişkilerinde Son Durum”. Eds. C. Özgünel *et al.*, *Günüşiğinde Anadolu Anatolia in Daylight, Essays in Honour of Cevdet Bayburtluoğlu*. İstanbul (2001) 244-256.
- Ünal 2005 A. Ünal, “Doğu Akdeniz, Kilikya ve Güney Anadolu Sahillerinde Grek Varlığı Sorunu”. Eds. M. Şahin – I. H. Mert, *Ramazan Özgan’a Armağan*. İstanbul (2005) 453-474.
- Ünal 2007 A. Ünal, “Anadolu ve Grek Efsanelerinin Kaynakları”. Eds. E. Öztepe – M. Kadioğlu, *Coşkun Özgünel’e 65. Yaş Armağanı*. İstanbul (2007) 361-365.
- Ünal 2010a A. Ünal, “Pandora Kutusu ve Eski Anadolu Mitolojileri”. Ed. S. Dönmez, *Studies Presented in Honour of Veysel Donbaz DUB.SAR E.DUB.BA.A Veysel Donbaz’a Sunulan Yazılar*. İstanbul (2010) 269-274.
- Ünal 2010b A. Ünal, “Der aktuelle Stand der Altanatolistik im Lichte der neuesten Forschungsergebnisse: Einige Brennpunkte”. Ed. S. Aygül, *Acts of the VIIth International Congress of Hittitology. Çorum 25-31 August 2008*. Ankara (2010) 917-938.
- Ünal 2013 A. Ünal, *Eskiçağ Anadolu Toplumlarında Kadın, Anayanlı Hitit Kraliçesi Puduhepa ve Zamani*. Çorum 2013 (baskıda).
- Zografou 1972 M. Zografou, *Amazons in Homer and Hesiod (A Historical Reconstruction)*. Athens 1972.